

УДК 378.091.33 – 027.22

УЧНІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ: СВОБОДА І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ**Ю.О.Шикова**

***Анотація.** У статті розглянуто проблему формування свободи і відповідальності в учнів під час залучення їх до діяльності в організації учнівського самоврядування. Розглянуті питання особливої актуальності набувають в контексті громадянського виховання.*

***Ключові слова:** громадянське виховання, учнівське самоврядування, свобода, відповідальність, вільне виховання, колектив, громадянська позиція, самоорганізація.*

***Аннотация.** В статье поднята проблема формирования свободы и ответственности учеников во время их участия в работе органов ученического самоуправления. Вопросы, рассмотренные в статье, актуальны в контексте гражданского воспитания.*

***Ключевые слова:** гражданское воспитание, ученическое самоуправление, свобода, ответственность, свободное воспитание, коллектив, гражданская позиция, самоорганизация.*

***Summary.** In this article the problems of freedom and responsibility are studied in pupils' participating in students' self-government. The importance of this aspects is considered in context of civil education.*

***Key-words:** civic education, students' self-government, freedom, responsibility, theory of free education, collective, citizenship, self-organization.*

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняної освіти не може стояти осторонь динамічних процесів, які відбуваються в культурній, економічній, політичній та духовній сферах сучасного суспільства. Зокрема особливої актуальності набуває громадянське виховання. Громадянське виховання є «аналогом державного, його мета – формувати гармонійно розвинені особистості, які спроможні органічно поєднувати свої права й інтереси з правами та інтересами середовища, нації, держави, орієнтуватися на найвищі загальнонародні права, духовні та культурно-естетичні цінності» [9].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, у якому не всі громадяни спроможні відстоювати свої права та свободи, необхідно під іншим кутом розглянути питання громадянського виховання. Оскільки розбудова Української держави вимагає якісно нового рівня громадянської культури.

Аналіз досліджень і публікацій з даної проблеми. Питання громадянського виховання дітей і молоді знайшло відображення в працях філософів (В.Афанасьєва, С.Гессена, І.Фролова, В.Шинкарука, та інших), педагогів (О.Кошолопа, О.Шестопалюка, О.Пометун, В.Поплужного та інших), соціологів (Д.Акімова, А.Білоуса, М.Бойка, В.Судакова) та інших. Питання формування громадянськості засобами

учнівського самоврядування піднімаються у працях вчених-педагогів: Л.Вербицької, В.Кузя, В.Оржехівської, Є.Бачинської, О.Сухомлинської та інших. Аналізуючи дослідження та публікації, можна визначити, що громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними. Правильно організоване учнівське самоврядування має сприяти цьому процесу.

Виклад основного матеріалу. Головним завданням учнівського самоврядування є формування й розвиток соціально активної, гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією [16, с.16]. На думку О.Сухомлинської, учнівське самоврядування створює сприятливі умови для громадянського виховання школярів [13], більше того, учнівське самоврядування та громадське виховання мають стояти поруч в освітньо-виховній практиці школи. Погоджуючись з дослідницею, вважаємо, що самоврядування може являти собою різновид суспільного об'єднання, що відкриває широкий потенціал для виховання у школярів активної громадянської позиції.

Безпосередня участь у житті школи, зокрема у роботі органів учнівського самоврядування, як слушно зазначає П.Вербицька, надає можливість майбутнім активним громадянам: виступати у ролі партнерів громадянського життя, не втрачаючи власної індивідуальності; набувати необхідних навичок колективної співпраці; розвивати організаторські вміння та збагачувати досвід самоорганізації й самоврядування; ознайомлюватися з різними способами вирішення питань; оцінювати власну діяльність під кутом зору особистих принципів та інтересів, потреб громади та країни; стимулювати інтерес до вивчення основ суспільного устрою [4].

Школа – відзеркалення сучасного суспільства, його модель у зменшеному вигляді. Основи громадянського становлення та демократії повинні формуватися з дитячих років, і самоврядування допомагає учням організувати власне життя, життя своїх товаришів. Досвід стосунків, розв'язання конфліктів, виявлення і протекції своїх інтересів, набутий у школі, стане багажем, з яким школярі увійдуть у доросле життя [7, с. 5].

Як показують дослідження, формування навичок організаторської діяльності учнів старших класів є одним із способів становлення «конкурентно-спроможної особистості» сучасного світу [1]. Адже За роки навчання дітям необхідно спробувати себе у різних соціальних ролях: організаторів клубів, творчих об'єднань, асоціацій, керівників і кореспондентів телебачення, радіо, газет, виборця і обранця в керівні органи. Відчути себе людьми, від яких багато чого залежить, навчитися ефективному управлінню своїм життям, засвоїти основні суспільно-правові норми, а також усвідомити свою приналежність до громадянського соціуму, де на першому місці – Людина, її права та свободи. У цьому контексті необхідно надавати учням більше свободи з метою реалізації їхнього потенціалу.

Проблема свободи людини в наші дні перебуває в центрі політичного й духовного життя, ступінь її досягнення — головний критерій цивілізованості і демократичності сучасного суспільства, його загальнокультурного розвитку. У філософському енциклопедичному словнику свобода визначається як здатність людини до активної діяльності відповідно до своїх намірів, бажань, інтересів, у ході якої особистість досягає поставлених перед собою цілей [14, с.570]. Словник російської мови С.Ожегова поняття «свободи» трактує як можливість прояву суб'єктом своєї волі на основі усвідомлення законів розвитку природи і суспільства [9, с. 567]. У контексті нашого дослідження свобода не може існувати, якщо діти не відчувають, що вони здатні самостійно керувати своїм власне громадянським життям [8, с. 48].

Досліджуючи дане питання в історичному аспекті, вважаємо за доцільне звернутися до досвіду педагогів, прихильників теорії вільного виховання, власне, виховання через свободу.

Намагаючись розв'язати проблему дитячої злочинності свого часу, Г.Лейн розпочав унікальний експеримент, створивши свою школу «Маленька республіка». За своєю сутністю то була маленька педагогічна лабораторія, у якій втілювалися нові на той час ідеї вільного виховання [11]. Г.Лейн був прихильником вільного виховання і вірив у природну мудрість дітей, їхню здатність до саморегуляції та самоорганізації власного життя. Тому з самого початку життя підлітків у цьому закладі розпочиналось без жодного закону та правила. Педагог був переконаний, що цей крок допоможе дітям звільнитися від агресії, подолати психолого-емоційні бар'єри та сприятиме виходу зі стану регресії. Після короткого періоду анархії юні громадяни відчували потребу «закону і порядку» і вирішили заснувати законодавчий комітет, який би регламентував основні принципи життя та співіснування у цій спільноті. Можемо провести чіткі аналогії з виховною системою А.Макаренка, коли вихованці самі усвідомлювали потребу в самоврядуванні власним життям, а також відповідальність за наслідки своїх вчинків [6].

Участь у складанні та ухваленні цих законів приймали всі мешканці республіки Г.Лейна. Згодом цей процес успішно еволюціонував без будь-якого втручання дорослих, навіть якщо закони були не надійними, адже їх потім скасовували і приймали натомість дієві. Якщо ж окремі підлітки не слідували цим законам, то спочатку співгромадяни впливали на них силою кулака, а вже потім – силою переконання. Важливим фактором розвитку самоврядування є те, що учні не лише впорядковували своє життя, а ще й утримували себе власною працею. Навіть тут Лейн не відступав від гуманістичних позицій. Девізом його республіки стали слова: «Через працю до свободи!», тому згідно з цим принципом був організований трудовий процес: без жодного примусу чи насильства, а лише умови життя, система економічних відносин і сила суспільної думки була такою, що не працювати було просто не можливо [11].

Учнем і послідовником Г.Лейна був Олександр Нейл (Alexander Neill), який заснував свою власну школу, всесвітньо відому під назвою «Саммерхілл», також спираючись на основні засади гуманістичної парадигми виховання. Заслуга цієї школи – здоров'я вільних дітей, чиє життя не зіпсоване страхом та ненавистю. Очевидно, що школа, котра примушує дітей, активних за своєю природою, весь час сидіти за партами, вивчаючи непотрібні предмети, - це погана школа. Вона гарна лише для тих, хто вірить саме в таку школу, для людей, позбавлених творчого натхнення [8, с.11]. На думку педагога, освіта повинна готувати дітей до життя в суспільстві й водночас допомагати їм стати незалежними особистостями, і самоврядування, без сумніву, може надати їм те та інше [8, с.7].

Саммерхілл – самоврядна школа, демократична за формою. Усі питання, пов'язані з суспільним життям школи, включаючи покарання за порушення встановлених правил, вирішуються голосуванням на загальних зборах школи в суботу увечері. Кожен член педколективу і кожен учень – незалежно від віку – має по одному голосу. Голос директора важить стільки ж, скільки й голос семирічної дитини.

Цікавою є практика проведення судових засідань, запроваджена ще Лейном. Він говорив, якщо ви хочете змінити малолітнього злочинця, - зробіть його суддею. Думка меншини не ігнорується. Кожен може відстояти, захистити свої права, оскільки має для цього достатньо свободи.

Г.Ващенко називає свободу однією з найбільших цінностей демократичного суспільства. Він виходить з тези, що "людина є з природи вільна істота, що сама людська гідність засновується на свідомості своєї свободи" [2, с.5]. Адже по суті учнівське самоврядування – це здатність учнів виявляти свою волю, тобто діяти самостійно, упорядковуючи своє життя, а також життя інших людей. А хіба можна це зробити, не володіючи свободою? Дитяча творчість невід'ємна від свободи, немислима в умовах насильства. Теорія вільного виховання стверджувала, що ті творчі сили, які властиві особистості від народження, можуть повністю розкритися тільки в умовах свободи.

Г.Ващенко високо оцінює значення свободи у розвитку особистості: «Справжня творчість вимагає свободи й ініціативи» [28, с. 352]. Водночас він зауважує, що свобода особистості не може бути необмеженою: «...окрема людина, шануючи свою свободу і гідність, не має права насилувати волю і порушувати права другої людини» [2, с. 361].

О.Нейл підкреслює, що свобода відрізняється від уседозволеності. І на межі, де свобода однієї людини стикалась зі свободою іншої, у його школі діють на заборони, а демократичні закони. Самоврядування – необхідна частина виховання свободою.

Тут і з'являється категорія відповідальності, без якої неможливе становлення учнівського самоврядування, є невід'ємною складовою особистості. Питання структури й організації надзвичайно важливі, однак структура сама по собі нічого не варта. Виховний ефект самоврядування залежить не стільки від його форм, скільки від демократизації шкільного життя, а структура – це горизонтальна система взаємних зв'язків і сфер відповідальності.

Таким чином, чим вищий рівень свободи, тим вища відповідальність особистості перед собою та перед суспільством, адже обмеження чиеїсь свободи це вже посягання на власну свободу. Тут доречно пригадати А. Макаренка з його системою доручень. Він давав вихованцеві певне завдання (наприклад, отримати гроші і привезти до колонії), таким чином, опираючись на ці дві категорії: свободи та відповідальності, досягав педагогічного успіху. Адже вихованець розумів, що його права та свободи поважають і цінують, тому не міг повести себе інакше. Таким чином, можна перфразувати макаренківське: «чим більше я тебе поважаю, тим більше вимагаю» так: «чим більше ти маєш свободи, тим більшу відповідальність ти несеш».

Висновки на сучасному етапі розвитку нашої держави для учнівського самоврядування відкриваються нові перспективи. Запровадження самоврядування сприяє переходу від організації діяльності учнів ззовні (з боку дорослих) до самоорганізації, що забезпечує розвиток їх ініціативи та самостійності. Особистість стає не лише об'єктом виховних впливів, але й суб'єктом цього процесу. У цьому контексті «модель співпорядкування витісняється моделлю суб'єкт-суб'єктивної взаємодії,

участі та співучасті дорослих і дітей у спільних справах. Долається тоталітарна єдина виховна програма. Педагогіка виховання переростає з педагогіки вимог у педагогіку стосунків особистостей як рівноправних суб'єктів.

Література

1. Бачинська Є. М. Організація учнівського самоврядування в закладах освіти Київської області / Євгенія Миколаївна Бачинська. - Київ. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів. – Біла Церква, 2002. – 90 с.
2. Ващенко Г. Свобода людини як філософічно-педагогічна і політична проблема // Твори. Том 4. Праці з педагогіки та психології / Григорій Ващенко. - К.: «Школяр» - «Фада» ЛТД, 2000. - С. 326-361.
3. Вербицька П. В. Громадянська освіта учнівської молоді як важливий чинник розвитку демократії в Україні [Електронний ресурс] / Поліна Василівна Вербицька // Вчимося бути справжніми громадянами. – 2009. - № 1. – Режим доступу до журн. : <http://www.civiced.org.ua/docs/2.pdf>
4. Иванов И. П. Воспитывать коллективистов / Игорь Петрович Иванов. - М.: Педагогика, 1987. – 130 с.
5. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу. [в 7 т.] / Антон Семенович Макаренко. – К.: Рад. школа, 1957. – Т. 5. – 382 с.
6. Мистецтво шкільного самоврядування / Упоряд. М. Голубенко. – К.: Ред. загальнопед. газет, 2004. – 120с.
7. Нейл А. Саммерхилл: Воспитание свободой: Пер с англ / Александр Нейл. – М.: Педагогика. – Пресс, 2000. – 296 с.
8. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / – Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
9. Оржеховська В. М., Ковганич Г. Педагогічні роздуми про учнівське самоврядування / В. М. Оржеховська, Г. Г. Ковганич // Педагогічна газета. - 2005. – №6 (131). - С. 6.
10. Прибора Т. О. Організація учнівського самоврядування у Бідельській школі (Великобританія) / Т. О. Прибора // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: // Зб. наук. праць . – Випуск 21 / Редкол.: М. І. Сметанський (голова) та ін. – Вінниця, 2007. – 384 с.
11. Растрігіна А. М. Ідеї вільного виховання у розвитку духовної свободи особистості / А. М. Растрігіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологія. Психологія. Педагогіка. Вип.8. – К.: «Київський університет», 2000. – С. 74–77.
12. Сухомлинська О. В. Громадянами не народжуються / О. В. Сухомлинська // День. – №5. – 2002. – С. 6
13. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
14. Шестопалюк О. В. Громадянська компетентність як результат компетентнісного підходу в системі вищої освіти / Олександр Васильович Шестопалюк // Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн. – 2009. – № 4. – С. 98-105.
15. Ягоднікова В. В. Учнівське самоврядування як засіб виховання / В.В. Ягоднікова // Управління школою. – №6 – 2006. – С.16 – 20.